

És el millor exemple de neogòtic de Barcelona i l'obra arquitectònica més sobresortint de Joan Martorell, que comptà amb l'ajut del seu deixeble Gaudí

L'església de les Saleses necessita ser restaurada

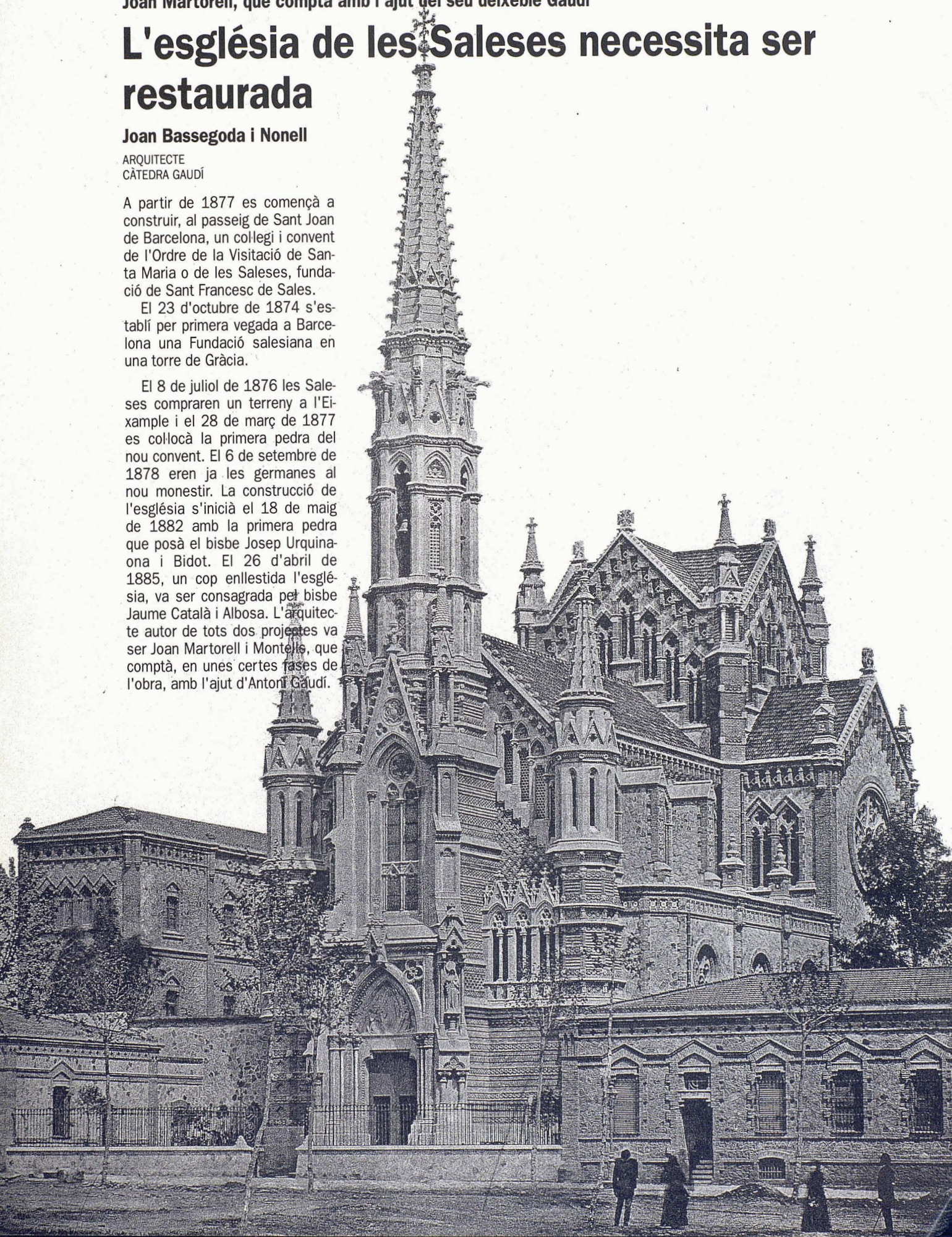
Joan Bassegoda i Nonell

ARQUITECTE
CÀTEDRA GAUDÍ

A partir de 1877 es començà a construir, al passeig de Sant Joan de Barcelona, un col·legi i convent de l'Ordre de la Visitació de Santa Maria o de les Saleses, fundació de Sant Francesc de Sales.

El 23 d'octubre de 1874 s'establí per primera vegada a Barcelona una Fundació salesiana en una torre de Gràcia.

El 8 de juliol de 1876 les Saleses compraren un terreny a l'Eixample i el 28 de març de 1877 es col·locà la primera pedra del nou convent. El 6 de setembre de 1878 eren ja les germanes al nou monestir. La construcció de l'església s'inicià el 18 de maig de 1882 amb la primera pedra que posà el bisbe Josep Urquinaona i Bidot. El 26 d'abril de 1885, un cop enllestida l'església, va ser consagrada pel bisbe Jaume Català i Albosa. L'arquitecte autor de tots dos projectes va ser Joan Martorell i Montells, que comptà, en unes certes fases de l'obra, amb l'ajut d'Antoni Gaudí.

Descripció

El convent té amples proporcions horitzontals i es va fer tot amb obra vista, cosa que li confereix una gran dignitat dintre de la senzillesa.

L'església i el convent, que han sofert nombrosos canvis, van ser descrits el 1897 per Francesc Rogent i Pedrosa, l'arquitecte fill d'Elies Rogent i Amat, de la manera següent:

"Un dels objectius de l'autor, quan va edificar aquest monestir, va ser el d'evitar en tot moment els murs de tanca excessius. Les façanes circueixen el solar i deixen enmig un gradiós pati enjardinat.

Totes les dependències es troben a cobert de mirades profanes i tenen força sol, amb una vista ben agradable del jardí i de l'església, situada en l'eix principal del solar.

El sistema constructiu es palesa des de l'exterior. S'evitaren els arrebossats, d'efímera durada i inadequats per a aquest tipus d'edificis. L'arquitecte usà l'obra vista en els paraments, la mamposteria concertada i el carreuat en alguns punts singulars.

Quan es va fer l'església, més tard, calgué adequar la construcció al tipus establert en el convent, per tal de combinar tonalitats i colors.

Es buscà un estil ogival dels primers temps, el del segle XIII, les formes i línies del qual, no definides del tot, permeten més variacions i bons contrastos de clar i obscur que destaquen els punts sobresortints i equilibren els efectes de color.

A l'interior s'harmonitzen les pintures a l'esmalt amb el carreuat que combinen amb les vidrieres policromes, les pintures de l'absis i els enteixinats.

Els amplis arcs doblers diafragmàtics suporten les bigues i l'enteixinat amb un acentuat contrast de pedra i fusta acolorida.

En el paviment es formen bandes i orles de mosaic *opus tessellatum* de marbre, combinant figures emblemàtiques damunt d'un

El conjunt de la façana principal i l'agulla és de clara influència violetiana.
"La porta forma un cos avançat que sosté l'airosa torre capçada amb una fina agulla. A banda i banda de la porta, hi ha dues punxes que reproduïxen a menor escala la torre central que flanquegen".

fons de marbre groc. Completen la decoració el cimbori o tabernacle de l'altar major, les pintures murals de l'absis, la trona, les reixes, les portes, les làmpades i l'orgue.

La planta del temple és en forma de creu llatina formada per una sola nau, el creuer i l'absis.

Enfront de la porta principal, als peus de l'església, hi ha un atri clos amb una reixa senzilla damunt d'un mur de mamposteria.

La porta forma un cos avançat que sosté l'airosa torre capçada amb una fina agulla. A banda i banda de la porta, hi ha dues punxes que reproduïxen a menor escala la torre central que flanquegen.

La nau presenta tres capelles per banda, més el creuer que està cobert per un cimbori de planta quadrada i volta quadripartida amb arcs aristats. Nombroses finestres donen llum a l'interior a través de les parets del cimbori. Des dels braços del creuer es passa a la sagristia i a l'escala de l'orgue.

L'absis té planta heptagonal envoltat per un passadís amb finestres coronelles."

L'església va ser dedicada al Sagrat Cor de Jesús i les capelles laterals es dedicaren a Sant Francesc de Sales, la Visitació de la Verge a Santa Isabel i Sant Josep, al cantó de l'Evangeli, i a Santa Joana Francesca Fremiot

de Chantal, la Immaculada i el Sant Crist, al de l'Epístola.

Molt malmesa

Durant la setmana tràgica de juliol de 1909, l'església i el convent foren molt malmesos. El juliol de 1936 va ser incendiada l'església i el convent sofrí danys terribles per causa del foc.

El 1942 fou adquirit pels germans Maristes, que convertiren el convent en col·legi, i el 1949 va ser establerta una parròquia a l'església sota l'advocació de Sant Francesc de Sales.

Durant el saqueig i destrosses de juliol de 1936, es desenterraren els cossos momificats de les religioses i foren exposats a la porta de l'església. Es conserven unes quantes fotografies d'aquell fet que són de les més horripilants dels successos sacrílegs de 1936.

Entre 1942 i 1943 es van fer obres de nova distribució d'envans per adaptar el convent a col·legi.

Entre 1943 i 1960 es feren obres de consideració a l'església: s'hi obriren els murs entre capelles laterals per tal de convertir-la en una església de tres naus. S'hi va reconstruir el mosaic i s'hi féu el nou altar major seguint les idees inicials. L'orgue, totalment cremat el 1936, no es reconstruí.

Pel que fa al convent convertit en col·legi, s'hi va afegir una segona planta al voltant del claustre i el jardí es va transformar en pati de joc. El 1960 es construí un gimnàs, una piscina i uns altres serveis sota el pati de jocs.

Aquestes obres les projectà i dirigí l'arquitecte Manuel Brullet i Monmany.

A partir del 1967 l'arquitecte Miquel Ponsetí i Vives va fer el saló d'actes, els locals administratius, la biblioteca, el laboratori, la sala de música, etc.

Importància històrica i artística de l'església de les Saleses

La parròquia de Sant Francesc de Sales, a l'església que havia estat del convent de les Saleses, es va erigir canònicament pel bisbe Dr. Gregori Modrego i Casaus el 9 d'octubre de 1945 i començà a funcionar, com a tal, el 16 de gener de 1949.

En aquell moment els Maristes havien fet ja la restauració de l'església que, afortunadament, conserva bastant l'aspecte inicial del projecte Martorell.

Llevat de la conversió de la nau única en tres naus, de la supressió de la barana del presbiteri i de la desaparició de l'orgue, l'església conserva les formes originals.

La importància històrica del monument se centra en el fet de ser la més perfecta de les obres neogòtiques de Martorell i forma part del conjunt importantíssim de Sant Maria de Portbou (1882), la capella-panteó de Comillas (1882-1888), Sant Esteve de Castellar (1885) i el projecte de façana de la catedral de Barcelona.

Regust neomudèjar

A les Saleses, però, hi ha un factor adicional força interessant, que és la presència del totxo vist i de les rajoles de València que li confereixen un cert gust neomudèjar força remarcable.

Regent diu en el seu text que és possible que les formes de les Saleses no siguin exactament del gòtic català i que s'hi poden veure influències del *neo-catholic* anglès o de la idea racionalista d'E.E. Viollet-le Duc.

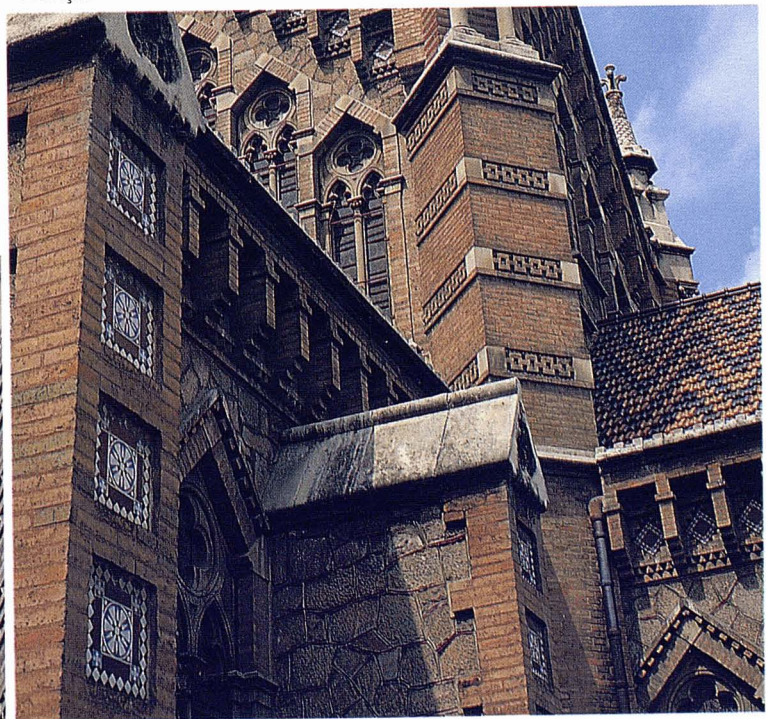
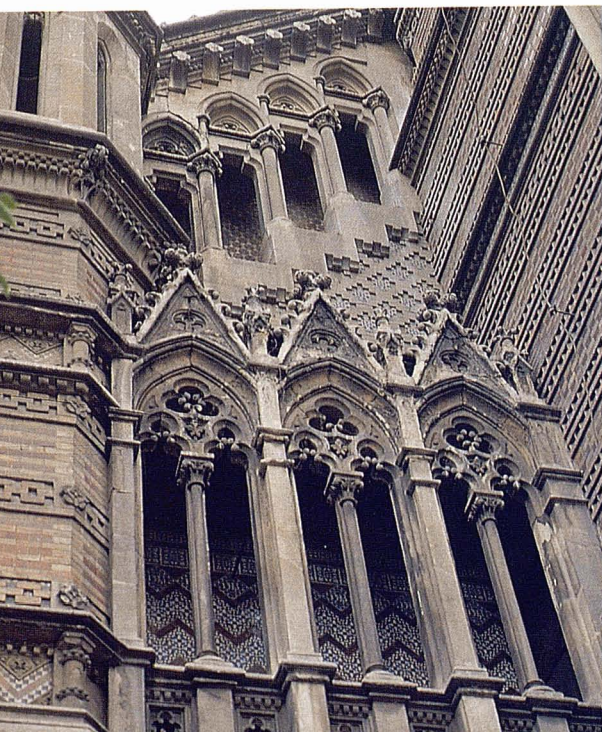
De tot hi ha, ja que cal tenir en compte que Martorell va ser, per damunt de tot, un eclèctric que pogué barrejar sempre amb elegància tots els estils, especialment el gòtic i el del Lluïsos de França.

Observant fredament el monument, s'ha de constatar en primer lloc la forma de la coberta feta a base d'arcs diafragmàtics de punta d'ametlla i bigues de fusta polícromada. Aquesta és una solució que, a Barcelona, es pot veure a la capella reial de Santa Àgata i que es ben pròpia de l'arquitectura catalana.

El conjunt de la façana principal i l'agulla és de clara influència violletiana.

En canvi, les rajoles de València i els jocs de totxos en relleu ("enjarjes") tenen clara connotació mudèjar.

Va ser Emili Rodríguez Ayuso qui va començar a reivindicar l'estil mudèjar com un estil propi de tota la península Ibèrica, on la tradició dels "alarifes" i "mazarifes" morescos s'havia mantingut al llarg dels segles, no com un estil de formes, sinó com un conjunt de tècniques constructives, especialment pel que fa a l'obra vista i a la fusteria de taller ("carpinteria de lo blanco").

Les rajoles de València i els jocs de totxos en relleu ("enjarjes") tenen clara connotació mudèjar.

Això fa que el mudejarisme es pugui incorporar a qualsevol altre estil, perquè el que val no són les formes sinó les tècniques constructives. La plaça de toros antiga de Las Ventas de Madrid és de 1874; a Barcelona, Domènech i Montaner utilitzà l'obra vista decorativa a l'Editorial Montaner y Simón el 1879, però Martorell ja ho havia fet el 1877 en el convent de les Saleses.

Tot i això, a l'església, començada el 1882, és on més clarament i lluminosament es troba la incorporació de les cromàtiques idees neomudèjars. L'obra vista i les rajoles de València componen unes formes que recorden els campanars de Terol.

Per tant, hi ha una conjunció de formes i estils, entre els quals es pot veure la influència anglesa de les *Arts & Crafts* de William Morris, encara més present en el Col·legi Màxim de Sarrià, que, si estudiem els industrials que treballaren en aquesta obra de Martorell, fa que tinguin certes concomitàncies gaudinianes.

Martorell va ser l'admirat mestre de Gaudí, però la posteritat ha donat més fama al deixeble.

Però, en aquest cas, mestre i deixeble treballaren en conjunt.

L'edifici és el millor exemple de neogòtic de Barcelona.

Cal situar un xic les relacions entre Martorell i Gaudí en el moment de la construcció de les Saleses.

Martorell va ser qui apadrinà Gaudí en els seus inicis com a arquitecte. El 1879-1880 Gaudí dissenyà els mobles per a la capella-panteó de Comillas, obra que feia Martorell. El 1878 Güell entrà en contacte amb Gaudí en el taller d'Eudal Puní, al carrer de la Cendra, 8, del barri del Pedrò, després de veure la vitrina de la guanteria Comella, al carrer de Fernando, que Gaudí havia preparat al dit taller. Allí es feren els models de guix dels fanals de la plaça Reial que l'Ajuntament encarregà a Gaudí per recomanació de Martorell.

El 1882 Martorell, en conjunt amb les Saleses, treballava en el projecte del convent de l'Esperit Sant a Villaricos, cuevas de Almanzora (Almeria), per als benedictins celsitins. A Gaudí li encarregà la part del projecte corresponent a l'església.

El primer projecte de l'església dels jesuïtes del carrer de Casp (1883) va tenir també la col·laboració de Gaudí. No així el segon (de 1885) en què intervingué Camil Oliveras.

L'encàrrec de la vila "El Capricho" a Comillas, pel cunyat del marquès, el rebé Gaudí per mitjà de Martorell, i la realització la conduí Critòfol Cascante, un altre col·laborador de Martorell.

J. Pin i Soler, en un article publicat el 1905 a *La Veu de Catalunya*, afirmà la col·laboració de Gaudí amb Martorell en l'edifici de les Saleses, cosa que, vista la relació constant que mantenien en aquell moment, és plenament lògica. Cal tenir en compte que, el mateix any de començar l'església de les Saleses, Gaudí va copiar el dibuix de Martorell per a la façana de la Catedral.

No és, doncs, cosa gratuïta afirmar que l'església de les Saleses és l'obra mestra de Joan Martorell qui, en aquell moment, pogué comptar amb l'ajut de Gaudí.

Des del punt de vista artístic, només cal examinar l'edifici per comprendre que es tracta del millor exemple de neogòtic a la ciutat de Barcelona i de l'obra més ben acabada de Martorell, construïda i decorada per un reguitzell d'industrials i artistes dels millors de la Barcelona finisecular.

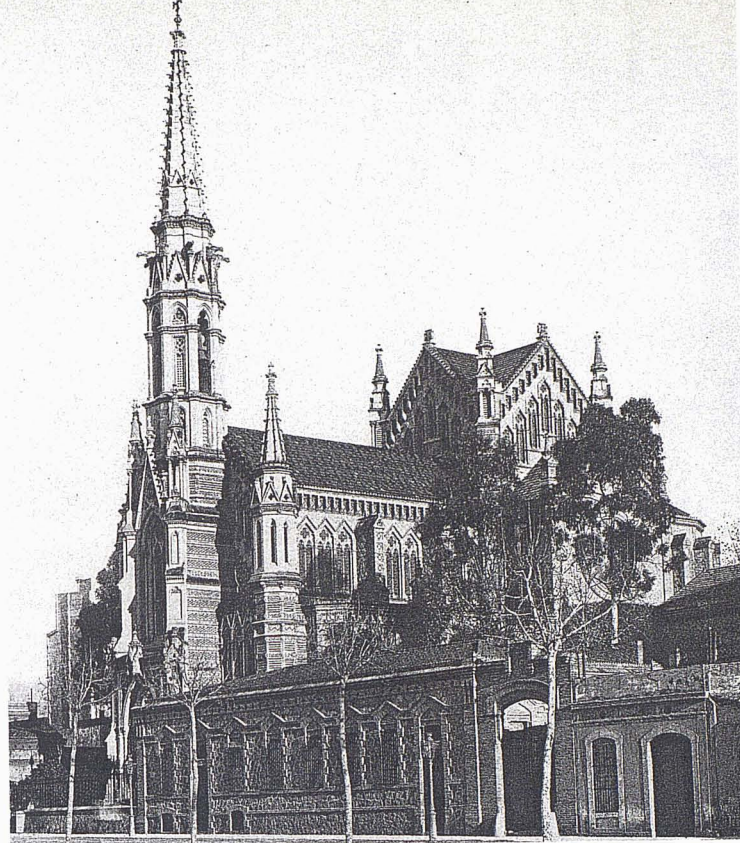
Malgrat les calamitats de 1909 i 1936, l'església conserva la major part dels seus valors arquitectònics i cal considerar-la com un significatiu monument de Barcelona.

Necessita de treballs de restauració i de manteniment, cosa normal en tot edifici de més d'un segle de vida, i aquest manteniment s'ha de fer d'acord amb la gran qualitat arquitectònica, històrica i artística del monument.

J.B. □

NOTA:

En el proper número 18 d'ESPAIS, i com a complement d'aquest article, se'n publicarà un altre que recull la figura i l'obra de l'arquitecte Joan Martorell i Montells, a més de la bibliografia que ha fet servir l'autor per fer aquests treballs.

UN REGUITZELL DELS MILLORS ARTISTES I INDUSTRIALS DE LA BARCELONA FINISECULAR

Rogent dóna també els noms dels industrials que col·laboraren amb Joan Martorell i que són els següents:

Obra de paleta, Josep i Pere Bassegoda i Mateu, el primer, contractista i el segon, mestre d'obres; Pau Boronay en la fusteria; Vicenç Surribas, picapedrer; Lluís Ferrer, tallista de pedra; serraller, Joan Oñós; vidrieres, de Fills de Ramon Amigó; pintura, d'Andreu Campós; daurats, de Tomàs Mercader; escultures, de Joan Flotats i Josep Puiggener; pintures a l'absis, d'Enric Monserdà, Pere Borrell i Josep Mirabent; mosaics, de Luigi Pallarin; motlles, de Casimir Lucchesi i l'orgue, d'Aquilí Amezcua.

Cal destacar la qualitat d'aquests artistes i industrials. Els germans Bassegoda foren també els reconstructors del teatre del Liceu el 1862 i continuaren la tasca de contractistes en col·laboració amb els seus nebots, els arquitectes Joaquim i Bonaventura Bassegoda i Amigó i amb els seus nebots-nets, Pere Jordi i Bonaventura Bassegoda i Musté, fins als anys trenta.

Lluís Ferrer tingué un taller d'escultura decorativa al carrer de Consell de Cent, 298, especialitzat en obra d'argila, guix, pedra i marbre per a façanes, pan-teons, altars i jardins.

El serraller Joan Oñós va treballar també per a Antoni Gaudí a la casa Güell del carrer Nou de la Rambla i a la Sagrada Família; els seus aprenents, els germans Josep i Lluís Badia, continuaren amb el taller del seu mestre i per a Gaudí feren tota l'obra de ferro de La Pedrera, Can Batlló, Bellesguard, etc. Els Amigó foren una nissaga de vitrallers d'ençà dels inicis del segle XVIII i s'especialitzaren en vidres gravats. A la catedral, a Santa Maria del Mar i a algunes altres

esglésies de Barcelona, hi deixaren mostres de la seva capacitat. Treballaren també per a Gaudí en els vidres dels fanals de la plaça Reial. Tomàs Mercader va ser un notable daurador que havia treballat el 1877 a la capella del Santíssim de la parroquial d'Arenys de Mar.

Joan Flotats i Lluçà (1847-1917), associat amb Josep Puiggener, és un distingit escultor del segle XIX. El segon, és autor de les escultures equestres del general Prim a Barcelona i a Reus, i d'uns baixos relleus del monument a Antoni López. Per a Martorell va fer dos àngels daurats per a l'altar major de la parròquia de Sant Josep i Santa Mònica. Flotats va fer diverses escultures a la cascada del parc de la Ciutadella i el Sant Server de la façana lateral de l'Ajuntament. Per a Gaudí va fer l'Anunciació de la clau de volta de la cripta de la Sagrada Família. Va ser sogre de Llorenç Matamala i Piñol, col·laborador de tota la vida de Gaudí i avi de Joan Matamala i Flotats.

Enric Monserdà, cunyat de Josep Puig i Cadafalch, va ser un gran decorador i entre les seves obres més notables cal destacar la decoració del Saló de Cent. Pere Borrell del Caso (1835-1910) va ser famós en el seu temps i fundà una acadèmia de pintura que tingué molts distingits alumnes, com Galofre Oller, Ricard Canals, Josep M. Sert, Xavier Nogué, etc. Josep Mirabent i Gatell (1831-1899) va ser un especialista en pintura decorativa i treballà en el plafó del sostre de la sala de descans del Liceu. Luigi Pallarin, juntament amb Marius Maragliano, foren els mosaicistes més importants establerts a Barcelona per a la construcció de mosaics romans d'*opus tessellatum*. Casimir Lucchesi va ser un especialista en imatges religioses fetes a motlle, i Aquilí Amezcua, un distingit orguener que a Barcelona construï els orgues de la Mercè, Sant Vicenç de Sarrià, Santa Anna i el Palau de Belles Arts de 1888.